

“VRAĆANJE SUNCU” ANTUNA BRANKA ŠIMIĆA

VLATKA PANDŽIĆ JAKŠIĆ i DRIJENKA PANDŽIĆ KULIŠ¹

Klinika za unutarnje bolesti, Klinička bolnica Dubrava i ¹Pliva Hrvatska, Zagreb, Hrvatska

Antun Branko Šimić, jedan od najvećih hrvatskih pjesnika, umro je vrlo mlad, u 27. godini od tuberkuloze. Povijest njegove bolesti nije bila rekonstruirana osam desetljeća premda se time mogao otvoriti i jasniji pogled na njegovo umjetničko djelo. Nakon pronalaska originalnih dokumenata njegova se bolest i smrt mogu smjestiti u povijesni, društveni i kulturni kontekst. Pokazalo se da su uglavnom griješili oni koji su isticali presudan utjecaj bolesti na njegovo cjelokupno književno djelo. Dvojbe nema da je pisao i pod utjecajem svoje bolesti, ali to se može odnositi samo na nevelik broj pjesama i kritičkih tekstova. Ponajprije je pisao u skladu sa svjetskim pjesništvom svoga doba – ekspresionizmom koji je značajno inspiriran bolesničkim i socijalnim nevoljama.

Ključne riječi: Antun Branko Šimić, književnost, tuberkuloza, životopis, povijest bolesti, uzrok smrti

Adresa za dopisivanje: Dr. sc. Vlatka Pandžić Jakšić
Klinička bolnica Dubrava
Avenija Gojka Šuška 6
10000 Zagreb, Hrvatska
E-pošta: vpandzic@kdb.hr

UVOD

Premda Antun Branko Šimić, jedan od najvećih hrvatskih pjesnika, nije dugo živio, ostavio je za sobom iznimno književno djelo. O slavnome mladom pjesniku u svijetu je stvorena legenda. Njegovi stihovi, poput pjesme *Opomena*, pripadaju vrhuncima hrvatskoga i europskog kulturnog naslijeđa, a danas su izazov istraživačima na svjetskim sveučilištima kao primjer hrvatskog pjesnika koji je bio u suglasju s najsvremenijim svjetskim pjesničkim izrazom svog doba (1). Njegov život, bolest, smrt i književna ostavština zanimali su mnoge, ali nesretne povijesne okolnosti nametnule su da nije bilo sustavnijih znanstvenih istraživanja. Površnim pristupom izdvojila se pojednostavljena perspektiva o velikom pjesniku koji je bio teško bolestan, pa je svoje iskustvo prenosio u svoja djela. Međutim, nikada se nije ni pokušao provjeriti tijekom njegove bolesti nakon čega bi se mogli prosuditi međuodnosi njegova života, bolesti i književnog djela (2).

OPOMENA

*Čovječe pazi
da ne ideš malen
ispod zvijezda!*

*Pusti
da cijelog tebe prođe
blaga svjetlost zvijezda!*

*Da ni za čim ne žališ
kad se budeš zadnjim pogledima
rastajo od zvijezda!*

*Na svom koncu
mjesto u prah
prijeđi sav u zvijezde!*

Sudbina Šimićeva iznimnoga književnog djela prelama se kroz nedaće hrvatskoga društva 20. stoljeća. Mladi pjesnik za života bio je svoj, tvrdoglavo neovisan, u potpunosti posvećen književnosti. Nije bio pjesnik ideologije, pa nije bio po volji ni jednoj političkoj struji. Legenda mladog pjesnika izazivala je ljubomoru kod onih koji uz dug život i sve povlastice nedemokratskih režima nisu uspjeli zaslužiti ni djelić njegove slave. Našlo se Šimićevo beskompromisno umjetničko djelo tako u vrtlogu: s jedne strane komunista koji su željeli propisivati, primjerice, kako treba pisati “prave” socijalne pjesme, a s druge strane desničara koji su htjeli odlučivati kako se treba moliti Bogu. U nedostatku provjerljivih povijesnih činjenica pokušavali su legendu nadograditi i preurediti ne bi li je umanjili. Takvi su pokušaji, nažalost, završili i u nekim poznatijim izdanjima Šimićevih pjesama (2). Suprotstavljena svjedočenja o njegovu životu i djelu nama su bila presudan poticaj u nastojanju pronalaska i objavljivanja originalnih dokumenata o njegovoj bolesti.

ŽIVOT I BOLEST ANTUNA BRANKA ŠIMIĆA

Antun Branko Šimić rođen je 18. studenoga 1898. u Drinovcima u Hercegovini kao drugorođeno dijete u svojih roditelja. Prvo je umrlo odmah nakon rođenja, pa je postojao veliki strah i za njegovu sudbinu. Obitelj je bila bogata, a njegov otac je darovao drinovačkoj župnoj crkvi kip Sv. Antuna kao zavjet da mu sin ostane živ (1). Roditelji su nadživjeli sina. Otac Martin je cijeli život bio čvrstoga zdravlja, a umro je kao devedesetogodišnjak (1961.) od moždanog udara. Majka Vida je umrla nakon što je napunila devedeset pet godina (1967.), a gotovo do kraja života pokazivala je čudesnu verbalnu inteligenciju. A. B. Šimić je prohodao prije prvog rođendana, a progovorio je kasno, nakon što je napunio dvije godine. U četvrtoj godini postao je neobično razgovorljiv, a pamtio i ponavljao je sve što se u njegovoj blizini govorilo. U dječjoj dobi bio je vrlo brz, nemiran i ispodprosječne težine, s izrazito slabim tekom (1). Premda je bio slabašan, nije bio bolešljiviji od ostale djece. Četiri razreda pučke škole završio je u rodnim Drinovcima, a u jedanaestoj godini života nastavlja školovanje u Franjevačkoj gimnaziji na Širokom Brijegu. Dok je bio sjemeništarač na Širokom Brijegu, o njemu je izrijekom zabilježeno da je lijep dječak, što je tada podrazumijevalo da je i zdrav te dobro uhranjen (1). Nakon tri završena razreda gimnazije na Širokom Brijegu, u četvrtom napušta sjemenište, odlazi u Mostar te Vinkovce u kojima završava četvrti i peti razred. Šesti i sedmi razred završava u Donjogradskoj gimnaziji u Zagrebu, ali 1917. napušta osmi razred jer mu ravnateljstvo zabranjuje izdavanje vlastitoga književnog časopisa *Vijavica*. Nema podataka da je ikada bio ozbiljno bolestan tijekom školovanja na Širokom Brijegu, Mostaru, Vinkovcima i Zagrebu premda je bilo teških ratnih i gladnih godina te vrlo opasnih epidemija. Objavio je prvu pjesmu kao četrnaestogodišnjak (krajem 1912.), a zatim je iz godine u godinu objavljivao pjesme, prozu, feljtone i kritičke tekstove. Književni časopis *Vijavica* pokreće krajem 1917., a u njemu objavljuje pjesme s ekspresionističkom tematikom, unosi u hrvatsku književnost slobodni stih, a nastavlja tiskati oštroumne i beskompromisne književne kritike koje su mu pribavile mnoge neprijatelje. Tijekom 1919. izdao je tri broja svoga časopisa *Juriš* u kojem je afirmirao svoje ekspresionističke pjesničke koncepcije i avangardnu književnu kritiku. U svibnju 1920. objavljuje zbirku pjesama *Preobraženja* koja se općenito smatra najboljom hrvatskom pjesničkom knjigom u 20. stoljeću. U četverogodišnjem razdoblju (1921-1925) objavljivao je najbolje hrvatske socijalne pjesme (ciklus *Siromasi*), a najveću je pozornost izazivao svojim kritikama književnih, likovnih i drugih umjetničkih djela. Zbog napuštanja gimnazijskog školovanja bio je u sukobu s ocem i nije imao prikladnu njegovu novčanu potporu sve do prosinca 1923. Pratila ga je materijalna oskudica, ali bio je potpuno posvećen pisa-

nju i živio je od skromnih književnih honorara. Moglo bi se zaključiti da je od svoje 20. godine počeo živjeti na način koji je u svojim tekstovima osuđivao: slabo se hranio, malo spavao, boravio u dimljivim kavanama, ali nikada nije upao u boemstvo (3).

Oduvijek sitne građe i mršav, ali 1923. godine, s nepunih dvadeset pet godina toliko je oslabio (na oko 50 kilograma), pa je i to bio razlog za višemjesečni povratak u obiteljsku kuću u Drinovcima, a ne samo posjet bolesnoj majci (4). Tijekom boravka u obiteljskom domu od početka prosinca 1923. do sredine veljače 1924. toliko je ojačao da je bio "neprepoznatljiv". Dobro je jeo i pio crno vino u nevelikim količinama. Rijetko je pušio, a nikada nije kašljao. Svakodnevno je desetak sati čitao i pisao, boravio nekoliko sati na zraku, a i odlazio na višednevne izlete očevim fijakerom u Mostar, Široki Brijeg i Imotski iako je bilo zimsko doba (4). Na povratku u Zagreb, zbog velikoga snježnog zanosa vlak je ostao dva dana na Ivan-planini (na uskotračnoj pruzi Konjic-Sarajevo) te je - kao i ostali putnici - jako promrzao. Njegov brat Jerko i sestra Anđela dočekali su ga u Sarajevu i bili su zaprepašteni groznicom koja ga je tresla (1). Nekoliko tjedana uglavnom je bolestan ležao u stanu u Zagrebu. U travnju je bio pokretan, ali nije se dobro osjećao. Njegov brat Stanislav, također književnik, zabilježio je da je dok su priređivali časopis *Književnik* u svibnju 1924. ponovno dobio visoku temperaturu i obolio od upale pluća i porebrice (5). Te dijagnoze po svemu sudeći postavio mu je dr. Lujo Thaller u Bolnici Sestara milosrdnica, gdje je bio primarni liječnik i šef dispanzera za plućne bolesti u Zagrebu (2). Je li tada već postavljena sumnja na tuberkulozu, ne može se sigurno reći, ali ako i jest, dijagnoza je zatajena u skladu s tadašnjim običajima jer je bolest bila neizlječiva (3). Uglavnom nije izlazio iz svoga prizemnog stana na Opatovini, "poprilično mračnog i nezdravog" premda naša istraživanja pokazuju da je ta kuća, koja je i danas nastanjena, tada bila novosagrađena (4). Ležao je u bolesničkoj postelji oko četiri mjeseca, pa je prizdravio (5). U kolovozu 1924. Stanislav je bio kod zabrinutih roditelja u Drinovcima i objašnjavao im da će Ante, kako su ga u obitelji zvali, brzo ozdraviti iako roditeljima nije bilo jasno kako nakon pola godine nije ozdravio od "prikale" (prehlade). Kad se početkom rujna Stanislav vratio u Zagreb, bio je toliko uplašen bratovim izgledom, pa je to odmah javio ocu, uz napomenu da mu pošalje novac za liječenje (1).

Ubrzo se A. B. Šimić odlučio na odlazak u Dubrovnik na oporavak, klimatsko liječenje oboljelih pluća. Neprijeporno je u listopadu 1924. stigao parobrodom iz Sušaka u Dubrovnik gdje ga je prihvatio dr. Đuro Orlić, a "pri ruci" mu je bio i dr. Jovanović te se s njima i sprijatelji. U pismima spominje i dr. Katića i dr. Murvara. Tijekom boravka u bolnici prvi put mu je "vađen eksudat", a žali što i prije u Zagrebu nije pristao na to.

Četrdesetak dana se dobro oporavljao u dubrovačkoj bolnici, a kad su krenule velike kiše i jugo, bivao je sve bolesniji. Kako je jako zahladilo, a te godine državna bolnica u Dubrovniku nije "dobila kredita od vlade pa ne može ložiti po sobama", A. B. Šimić je razmišljao i o ranijem povratku u Zagreb. Pisao je svojoj zaručnici da traži savjet dr. Thallera (4). Krajem studenoga 1924. dr. Orlić mu je u dogovoru s dr. Vlahom Novakovićem, vlasnikom lječilišta Tiha u Cavtatu, preporučio nastavak liječenja u tom sanatoriju, ustanovi otvorenog tipa gdje su ponajviše boravili imućni Česi (1).

Iako je odlazak u Dubrovnik vjerojatno bio trenutak njegova definitivnog prihvaćanja činjenice o teškoj bolesti, A. B. Šimić još uvijek je u znatnoj mjeri umanjivao ozbiljnost dijagnoze. Na Novu godinu 1924. u pismu objašnjava: "... vi nepravdo mislite o mojoj bolesti. Ja ne bolujem direktno od pluća nego od pleuritisa (upaljenja porebrice). Pluća su mi dosada sasvim zdrava, kako je pokazao dva-tri puta Röntgen i takođe neke vrlo precizne analize (koje je radio jedan mladi doktor koji se specijalno bavio na klinici tim stvarima). Ono što sam malo stao izbacivati krvi u Zagrebu, nije bilo u vezi s plućima i samo smo se bili bez razloga prepali – upravo drugi više nego ja. Inače je ova moja bolest dosta teška – što se vidi i po toliko dugom bolovanju...", ali tvrdi: "... nemam više one bolesničke boje u licu i izgledam mnogo bolje nego i prije bolesti." (4). U siječnju se navodno "prilično izbavio bolesti" te mu je i optimistični dr. Novaković predlagao povratak u Zagreb. Premda su ga roditelji nagovarali da dođe u Drinovce, stigao je početkom veljače u Sarajevo. Brat Jerko i sestra Anđela bili su šokirani njegovim stanjem, pa se sestra i rasplakala. Zadržao se jedan dan u Sarajevu, a zatim je preko Slavenskog Broda, gdje ga je čekala zaručnica, otputovao u Zagreb (1). Po povratku piše da se "bolest razvila strahovito". Prihvaćao je samo posjete liječnika i najboljih prijatelja jer nije trpio samilosne poglede i pričljive tješitelje (5). U vrlo teškom stanju primljen je 19. travnja 1925. u Kužnu bolnicu (Bolnicu na Zelenom Brijegu), gdje je ostao samo dva tjedna do svoje prerane smrti (4).

Rekonstruirajući podatke o bolesti te rasplućujući tumačenja njegove smrti izdvojili smo ključne podatke iz anamneze A. B. Šimića: gubitak težine koji je zamijećen 1923. godine, teška prehlada nakon promrzavanja u veljači 1924. s vjerojatnim neposrednim utjecajem na pad otpornosti organizma te nakon toga dokumentirana upala porebrice u svibnju 1924. Tada se zasigurno razbuktao aktivni tuberkulozni proces koji se tijekom posljednje godine života nije uspio zaliječiti (2). Prof. dr. Vladimir Čepulić objašnjava čestu kliničku sliku tuberkuloze toga doba: "Tuberkulozno oboljenje počinje često s eksudativnom upalom porebrice. Upala porebrice pojavi se nenadano, ili u nekim slučajevima su se bolesnici već prije nešto lošije osjećali. Akutni znaci upale porebrice kao vrućica, probadanje, izgube se za

nekoliko tjedana. Bolesnik se iza nekoliko tjedana vrlo brzo oporavi i obično se misli da je time bolest izliječena. Međutim, to je potpuno krivo mišljenje. Upala porebrice je znak težeg oboljenja organizma od tuberkuloze i nakon što je izliječena upala porebrice, nije još izliječen tuberkulozni proces (...) Bolesnici kod kojih se misli da je nestankom akutnih simptoma upale porebrice sve svršeno i bolest izliječena, obično postanu kasnije iznenađeni teškom plućnom tuberkulozom. Svakodnevna je pojava, koju liječnici susreću kod bolesnika sa plućnom tuberkulozom da su najprije oboljeli od upale porebrice, a na to se iza godinu dana i više razvila plućna tuberkuloza." (10).

Nedavno pronađena dokumentacija nedvojbeno pokazuje uzrok smrti A. B. Šimića. Istraženi su podatci iz *Knjige umrlih* Kužne bolnice u Zagrebu koja se čuva u Državnom arhivu u Zagrebu (2). Nalaze se pod imenom: Šimić, Anton Branko. Primljen je u bolnicu 19. 4. 1925., ležao je u Paviljonu I, a umro 2. 5. 1925. u 12,30 sati. Među općim podacima je naznačena njegova vjera (rimokatolička), rodno mjesto (Drinovci, Ljubuški). Upitnikom je označen njegov "stališ", "bračno stanje" (ožen.?). Navedeno je da mu je "supruga Josipa r. Marinić", što je pogrešno, jer bila mu je samo djevojka (zaručnica). Jasno je naveden uzrok smrti: "Pleuritis haemorrhagica tbc" (hemoragična tuberkulozna upala porebrice). Povijesti bolesti Kužne bolnice iz 1925. nisu sačuvane (ali jesu od 1927.). Važno je navesti također bilješku "lijes vlastiti", bez naznake duga (u dinarima), što je navedeno za neke druge pokojnike, a što znači da je dvotjedno liječenje u Kužnoj bolnici uredno plaćeno (2).

KONTROVERZE O SMRTI ANTUNA BRANKA ŠIMIĆA

Velik je odjek imala vijest o smrti A. B. Šimića, a potaknula je sućut velike većine ljudi koji su čitali njegova književna djela. Objavljen je cijeli niz nekrologa koji odaju počast i slave A. B. Šimića, a spominjali su samo uzgredice uzrok njegove smrti. Nisu ulazili u pojedinih, vjerojatno smatrajući da to i nije književnokritički i novinarski posao. Tako je Frane Alfirević istaknuo "kako je mnogo nestalo s njime, kako je koban za našu literaturu dan 2. svibnja 1925., kad je jedna od najbistrijih inteligencija Hrvatske u 27. godini ugašena od tuberkuloze, već preveć banalne i literarne bolesti u nas..." (11). Upravo na dan ukopa (4. svibnja 1925.) - u *Obzoru* je vrlo emotivno žalio za njim istaknuti kritičar Vladimir Lunaček proglašavajući ga "najbistrijom glavom i najjačim talentom", a nekrolog je zaključio jakom: "Nesreća nas je stigla, nas Hrvate!" (12). Među mnogima je o njegovoj preranoj smrti pisao i Dobriša Cesarić prisjećajući se njihovih prijateljskih susreta

i slutnji da ljudi koji cijelog sebe posvete umjetnosti ne mogu dugo živjeti (13). Mostarac Hamza Humo spominjao je u svome nekrološkom tekstu njegove velike oči koje su odavale da podugo nije bio dobra zdravlja (14). Ivan Nevistić je odlazak A. B. Šimića nazvao tužnim događajem koji najavljuje i nove žrtve od teške bolesti "u hrvatskoj kulturi" (15). J. K-ć (Josip Kulundžić) napada bogataše koji ne žele pomoći oboljelim pjesnicima (16). Živeći u Beogradu, Gustav Krklec je malo znao o posljednjim danima bivšeg zagrebačkog prijatelja, ali naveo je uzrok njegove smrti (17). Kritičar Tetan u vrlo dojmljivome tekstu nije izrijekom apostrofirao tuberkulozu, ali je istaknuo da je njegovo tijelo "osušeno od groznica (...), njegov glas slab, njegova duša velika i vjera u život i ozdravljenje tako sablasna, da si mogao zakričati od očaja" (18).

Nakon mnogobrojnih sućutnih nekrologa i javnih žaljenja zbog smrti genijalnoga hrvatskoga pjesnika te korektnih navođenja uzroka njegove smrti – revanšistički se javio bivši prijatelj Ilija Jakovljević, skroman pisac, kontroverzan novinar i neobičan političar. U časopisu *Hrvatska prosvjeta* objavio je navodni, tzv. "reality" prikaz Šimićeve smrti: "Ne mislite, da je on možda bolovao od kuge ili kolere. Ne, njegova je bolest bila posve 'obična', a na Zeleni Brijeg je otišao, jer ga nijedna druga bolnica nije htjela primiti. Diagnoza je njegovih bolesti dugačka, ali je svaka od tih bolesti bila dosta jaka, da ga osposobi za stanovnika mirogojskog perivoja, što miriše na fosfor. Bolovao je od zapaljenja porebrice s ekzudatom, tuberkuloze pluća, kostiju i mozga (meningitis tbc) i od proširenja jetara. Jedna ruka i noga bile su mu uzete, a radi kljenuti jednog očnog živca (nervus oculomotorius) vidio je u posljednje vrijeme stvari dvostruko..." (19). A. B. Šimić je jedan od rijetkih književnika koji su imali zlurade pisce nekrologa poput I. Jakovljevića. Na prvi pogled čini se da je riječ o vrlo dobro obaviještenom izvoru s izravnim uvidom u medicinsku povijest bolesti pacijenta, ali ubrzo se zamjećuje u nastavku teksta koji spominje navodni gubitak razuma i "bogohuljenje", previše znakovita bijesa i bezobzirne nakane za obračun s mrtvim čovjekom. "Precizno medicinski" I. Jakovljević ponudio je verziju svoga maštovitog viđenja posljednjih dana velikoga pjesnika i književnog kritičara, ali istodobno je i javno posvjedočio svoje osvetničke namjere: izdvojiti navodni Šimićev gubitak razuma te analogijom to prenijeti na njegov život i književno djelo. Očito je bilo da je nakon smrti A. B. Šimića trebalo umanjiti njegove književne uspjehe i zaustaviti rast njegove popularnosti. Donijelo je to samo privremene prednosti pojedincima koji su planirali ostvarivanje slave na području umjetnosti (osobito književnosti) borbom za političke položaje (20). Ovakav postupak je u suprotnosti s temeljnim etičkim načelima, pa je zaslužio samo osudu, ali činjenica je da su upravo te rečenice, istrgnute iz svoga nemilosrdnoga konteksta, citirane kao navodni relevantni opis Šimi-

ćeva umiranja (21). Bez obzira što dobro poznati urednici kao medicinski nestručnjaci nisu možda znali o čemu se radi, ne mogu se odreći odgovornosti za preuzimanje neistina.

Smrt A. B. Šimića najvjerojatnije je nastupila u okolnostima teške respiratorne insuficijencije koja se razvija u sklopu eksudativne upale porebrice. Respiratorna insuficijencija tek je u posljednjim danima njegova života mogla utjecati prvo intermitentno, a zatim i trajno na njegovu svijest. Treba istaknuti da razvoj navodnoga tuberkuloznog meningitisa neposredno i brzo dovodi do smrti sa svojom specifičnom kliničkom slikom tako da bi ta dijagnoza bila zasigurno navedena kao uzrok smrti. Neprijeporan je dokaz što se kod drugih bolesnika u *Knjizi umrlih* Kužne bolnice tijekom 1925. dijagnoza "Leptomeningitis tbc." redovito bilježi kao uzrok smrti (2). Napokon, niz neuroloških ispada koje kao dominantne u kliničkoj slici bolesti A. B. Šimića navodi I. Jakovljević, pod uvjetom da su duže trajali, nespojivi su s nedvojbeno bistrim razumom čovjeka koji je upravo tada (krajem travnja 1925.) u bolnici izdiktirao sljedeće pjesme:

VRAĆANJE SUNCU

*Evo me svega svlada težina
Ko potege s nategom, jedva pomaknem ude
Evo me svega svlada vrućina
Ohladit bi me mogla samo hladna zemlja.*

*I glas mi usahnu u grlu suhom
Nikad ga više neću čuti svojim uhom.*

*Zanavijek pustih težini trup i trudne mi ude
Usijanim tijelom grijem oko sebe uzduh žestinom jula*

*Bez glasa gorim, u tjeskobi
Vraćam suncu sve što od njega dobih.*

SMRTNO SUNCE

*Odavno mi se tijelo krije
od sunca, svoje pogibije
Životvorno sunce
mene bonika plaši smakom
Dođem li poda nj, u istom trenu
oborit će me jednom zrakom
Past ću bez krika na svoju sjenu.*

A. B. Šimić o svojoj bolesti nije ostavio puno podataka, ali ove pjesme ne samo da su vrhunski umjetnički prikaz već i medicinski informativnije od svih pronađenih i nenađenih originalnih dokumenata. Pred ovakvim djelima medicinska dokumentacija čini se suvišnom, posebice u smislu procjene Šimićeve sposobnosti razumnog prosuđivanja.

SMRT OD TUBERKULOZE – STIGMA OBITELJI

Jakovljevićev pamflet - objavljen u vrlo čitanom časopisu *Hrvatska prosvjeta* - najteže je podnosila obitelj A. B. Šimića u prvoj polovici 20. st. U kakvom okruženju su živjeli mogao bi ilustrirati uvodni tekst prof. dr. Vladimira Čepulića *Naša narodna bolest* u prosvjetiteljskoj knjižici koju je objavio 1934: "Milijuni ljudskih života padaju u ralje bijele kuge - tuberkuloze. Svojim razornim djelovanjem ne uništava ona samo ljudske živote, već otimajući hranitelja oca, otimajući odgojiteljicu majku, ubijajući ljude onda kad je u njih uložen kapital za uzgoj i odgoj imao da odbacuje korist, zadire ta neman duboko u društvenu strukturu i narodno tijelo. Bijela kuga poremećuje prirodni tok propadanja. Umjesto da individuum propada u starosti ispunivši svoj biološki i ljudski zadatak, propada u najljepšim godinama, u najproduktivnijoj dobi, u početku svojih stvaralačkih mogućnosti, ne ostavljajući ništa iza sebe potomstvu ili bar ni izdaleka onoliko, koliko se obzirom na uloženi trud i materijalne žrtve uzgoja i odgoja uložilo, pogiba, ne doprinesavši svoj obol izgradnji napretka zajednice. Ili, ako i ostavlja iza sebe potomstvo, zaturuje ga u neznanju klicama svoje bolesti i sigurno, ali polako, neopazice, podmuklo, zatire se trag njegovoj lozi, izumire obitelj. Propadaju tako najveći kapitali, ljudsko zdravlje i ljudski životi. (...) Tuberkuloza se u širokim krugovima još uvijek smatra nasljednom bolesti. Članovi obitelji u kojima hara tuberkuloza, smatraju se još uvijek neizbježnim žrtvama tuberkuloze. Za takve se obitelji misli, da je tuberkuloza kod njih nasljedna..." (10).

Obitelji A. B. Šimića nijekala je čak i službenu dijagnozu njegove bolesti - tuberkulozu pluća. Razumljiva može biti ta odluka u kontekstu očite teške povijesne stigme koju je ova bolest tada još donosila. Šimićev otac Martin izjavljivao je da mu je najstariji sin umro od "upale pluća" koju je dobio u vlaku koji je zameo snijeg 1924. Odlučio se promišljeno za takav način predstavljanja bolesti i smrti svoga sina jer ju je doživio i kao najavu crnih dana za cijelu obitelj. Bilo mu je vrlo važno da se ne prošire glasine kako mu je cijela "kuća sušičava" i naredio je cijeloj svojoj obitelji da tako uvijek tvrdi. Unuk Vlado Pandžić se sjeća kako je Gustav Krklec - u razgovoru s Vidom Šimić, trideset osam godina nakon njegove smrti - spomenuo tuberkulozu od koje je umro njezin sin, a ona ga je blago korigirala go-

voreći da se ništa ne može protiv "jake prikale" (prehlade) (2). Njegova kći Mila, najmlađa sestra A. B. Šimića, slikovito je obrazlagala očeve postupke: "Nigdje nije bilo kao u Hercegovini, gdje se ponajprije cijenila tjelesna snaga i dobro zdravlje kao jamstvo opstanka i budućnosti neke obitelji, pa zato nitko nije htio priznati da mu je netko 'u kući' zaražen tuberkulozom." (22). U samo nekoliko mjeseci od smrti svoga najstarijeg sina, otac je praktično bankrotirao. Javna objava (19) o tuberkulozi u obitelji bila je znak za uzbunu i pokretanje bankarskih hipoteka što je uzrokovalo gubitak velika dijela njegovih nekretnina (1).

Ostaje nejasno zašto je nakon Šimićeve smrti prešućen dokument o primanju Svetih sakramenata umirućih koji je fra Ante Marić pronašao nakon osamdesetak godina u pismohrani Župnog ureda Drinovci (23). Onodobno je bio iznimno važan za obitelj kao dokaz da A. B. Šimić kao bivši pripadnik pokreta katoličke mladeži nije umro kao nevjernik, nego se svjesno odlučio na ispovijed pred hercegovačkim franjevcem dva dana prije svoje smrti. To je bio neoboriv dokaz protiv "bogohuljenja" koje je izmislio I. Jakovljević (19). Martin Šimić zahtijevao je javnu objavu na pučkoj Sv. misi tog dokumenta poslanog iz Župe sv. Ivana Krstitelja u Zagrebu, što je itekako moglo olakšati život njegovoj već dovoljno stigmatiziranoj obitelji u onodobnim hercegovačkim okolnostima.

Nakon što je Matica hrvatska (1933.) objavila Šimićeve *Izabrane pjesme*, tada moćni kritičar Kerubin Šegvić pozvao je da tu "zbirku ne smije uzeti u ruke ni djevojka ni mladić, koji imadu krvi u obrazu", tj. stida (24), a paradoksalno je da su te iste pjesme za četrdesetak godina počele puniti katoličke vjeronaučne udžbenike u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, ali i u drugim europskim zemljama (25,26). Ti dugo traženi dokazi mogli su istodobno potkrijepiti Šimićevo religioznost, ali ponuditi i medicinske dokaze o stanju njegove svijesti. Naime, katolici mogu primiti *Svete sakramente umirućih* samo kao bolesnici koji su toga svjesni, a A. B. Šimić ih je u skladu sa svojim zahtjevom primio od hercegovačkog franjevca fra Martina Sopte. O tome je pisao fra Ante Marić u *Motrištima*: "Nije mu dana samo 'absolutio' ili Papin Blagoslov, već i ispovijed i pričest i bolesničko pomazanje, a to se događa samo kod bolesnika koji su pri punoj svijesti i koji su tražili svećenika." (23). Iznimno je znakovito da je A. B. Šimić izriječno zatražio (najvjerojatnije u večernjim satima 30. travnja 1925., dva dana prije smrti) da ga ispovjedi hercegovački franjevac, a ne neki drugi svećenik. Ta činjenica svjedoči o visokom stanju i njegova racionalnoga rasuđivanja i njegovih emocija na kraju ovozemaljskog života kada traži one koji su ga odgajali u vjeri. Slijedeći podatke koje je naveo fra Ante Marić, pronašli smo *Maticu umrljih* iz Župe sv. Ivana Krstitelja na Novoj Vesi u Zagrebu, još od 1945. konfisciranu u Matičnom uredu

u Ilici 25 (Zagreb). U njoj je ponovljena dijagnoza u kraćenom obliku iz *Knjige umrlih* Kužne bolnice u Zagrebu: "Pleuritis Tbc" (2).

S druge strane, počevši od smrti A. B. Šimića (1925.), ucjenjivali su obitelj otuđenim rukopisima i književnom ostavštinom onodobni komunisti – kojima je pripadala i njegova zaručnica Tatjana Marinić – smatrajući da njegov otac ima velike novce. Otušeni rukopisi i književna ostavština protuzakonito su skrivani, a nakon više sudskih procesa tijekom triju desetljeća – Dragutin Tadijanović je morao vratiti književnu ostavštinu obitelji A. B. Šimića (1957.) prema sudskom pravorijeku (27,28). Desetljećima su također krivotvorene njegove pjesme i drugi rukopisi kako bi se prikrili oštri kritički tekstovi o nekim književnicima i političkim ideolozima (21,29). Premda je A. B. Šimić ponos cjelokupne hrvatske književnosti, može se zaključiti kako je iza kulisa bilo strašnih događanja.

POVEZNICE KNJIŽEVNOSTI I TUBERKULOZE

Budući da su o bolesti A. B. Šimića stvarane legende, slabije obaviješteni kritičari netočno su isticali da je većina njegovih pjesama inspirirana vlastitom bolešću, tj. da su teme i motivi njegovih pjesama bili vlastito bolesničko iskustvo. Poticaji za takve pretpostavke temeljili su se na uzroku njegove smrti, ali bez poznavanja povijesti njegove bolesti. Rekonstrukcija povijesti bolesti A. B. Šimića i obrazlaganje njegovo pjesničke inspiracije samo su djelomice sukladni jer ga je bolest izrazito zanimala, dok je bio zdrav. Pri kraju života, kad je već bolovao od tuberkuloze, motiv bolesti bio je podjednako prisutan kao i u prijašnjim stvaralačkim fazama. U zanimljivom i poticajnom radu Marija-Ana Dürriegl i Stela Fatović-Ferenčić izdvojile su pjesme: *Bakterije, Molitva na putu, Bolesnica, Tijelo i mi, Molitva za preobraženje, Podne i bolesnik, Smrt i ja i Opomena*. Više puta su se ogradile zbog interpretacije tih pjesama s pretpostavkom da je bio "terminalno" bolestan kada ih je napisao (30). Mudro su to učinile jer istraživanja pokazuju da ni jednu od tih pjesama nije napisao dok je bio "terminalno" bolestan. Budući da je živio u doba epidemija, posebno španjolice, tuberkuloze, ali i drugih zaraznih bolesti, A. B. Šimić je mogao steći važna iskustva o različitim bolestima. Ne može se zaobići činjenica da je kao i većina ljudi strahovao od bolesti. Budući da je bio mršave, krhke konstitucije, vjerojatno je i sumnjao da bi mogao oboljeti od tuberkuloze, ali nije vjerovao da je neizlječivo bolestan ni kad je otputovao u listopadu 1924. u Dubrovnik.

A. B. Šimić pisao je pjesme u skladu s onodobnim avangardnim europskim pjesništvom. Nema dvojbe da je često razmišljao o bolesti, pa je i postala jedan

od važnijih motiva u njegovim pjesmama: "Bolest čini da čovjek otkrije u sebi nekog drugog, različitog od onog 'zdravog' čovjeka. Mnoge osobine neslućene i skrivene iziđu na vidjelo, uopće sav duševni život se pojača. Čovjek vidi sebe u odnosima (naprimjer prema svojoj sudbini, prema smrti i životu, i prema svojim bližnjima) u kojima se inače nije imao prilike vidjeti. I sama bolest nekoga od bližnjih djeluje na nas u tom smislu. I nereligiozan čovjek postaje 'pobožniji', osjeća mistiku života mnogo dublje."

Stare tvrdnje su da je tuberkuloza bolest u kojoj oboljeli, unatoč tjelesnoj onemoćalosti, gotovo do kasnih stadija bolesti zadržavaju intelektualnu i stvaralačku snagu (10). *Spes phthisica* pojam je kojim su još u staroj Grčkoj nazivali kreativnu energiju oboljelih, a u razdoblju romantizma (kraj 18. i prva polovica 19. st.), tuberkulozni bolesnici "nosili su auru posebnosti", pa se i razvio "mit o kreativnosti povezanoj s bolešću" jer je "romantički duh uzdizao sve što je bilo povezano s neobičnošću" (7). Bolest se tada prikazivala kao ambivalentni događaj, najava približavajuće smrti, ali i mogućnost osjećaja slobode i posvećivanja najdražoj aktivnosti: književnosti. Premda se ta umjetnost nerijetko spominjala kao način izražavanja tuberkuloznih, ne treba zaboraviti da su mnogi bolovali od tuberkuloze, kao i A. B. Šimić, pa pojedinačni umjetnički uspjeh ne može biti pokazatelj da su oboljeli od tuberkuloze uspješniji od ostalih u stvaranju književnih djela, samo su bolje razumjeli tu bolest koja ih je "konzumirala" (7). Tuberkulozni umjetnici nisu bili stigmatizirani te izolirani iz društva do kraja 19. i početka 20. st. kada je romantički uzorak iskustva bolesti zamijenjen naturalističkom vizijom (7), a što je kulminiralo na završetku prve četvrtine 20. st. kada je obolio A. B. Šimić. "Stigme i predrasude" prema tuberkuloznim bolesnicima nastale su nakon spoznaja o zaraznoj prirodi bolesti, straha od njezine neizlječivosti i još uvijek velike tajanstvenosti (7). Smatralo se da od tuberkuloze oboljevaju najčešće ljudi koji boemski (neuredno) žive te kontaktiraju s tuberkuloznim bolesnikom. Osim izolacije iz društvenog života - bolesnici su proživljavali još težu "razdvojenost tijela i duha" (7). Stanislav Šimić navodi kako je njegov brat sve do svibnja 1924. vrlo aktivno stvarao, a u dotadašnjim njegovim kritikama i polemikama nema znakova raspoloženja bolesnog čovjeka već su plod iznimne umjetničke darovitosti i promišljanja iskustava (31). Bolest je, ipak, u svojim kasnim stadijima utjecala na dovršenost njegovih djela jer se počeo žuriti, "utrkvati" s preostalim danima. Nije više imao vremena za stilsko usavršavanje, kako napominje S. Šimić: "Nijedan od tih posljednjih napisa koje je A. B. Š. pisao u Dubrovniku u jesen 1924., dok je bolovao, i djelomice nakon toga u Zagrebu, u početku 1925. – i to olovkom, čime je malo kada prije bolesti običavao pisati – nije dovršen. Ostali su nepotpuni: u njima – kako mi je on govorio – nisu sve misli koliko ih je imao u činjenica-

ma koje su mu ih pobudile, a one, koje je napisao, ostale su kao stil nesvršene." (31).

Kada je Frano Alfirević došao vidjeti "mrtvog pjesnika" A. B. Šimića, pet-šest sati nakon smrti, zamijetio je uz uzglavlje knjigu *Ubijeni pjesnik* glasovitoga francuskog pjesnika i prozaika Guillaumea Apollinairea (11). Upravo ta knjiga kratkih priča i novela simbolizira i smrt pjesnika A. B. Šimića, a i simbolično naznačuje relacije društva, književnosti i tuberkuloze koja je bila uzrok smrti više desetaka vrlo značajnih svjetskih umjetnika u prvoj polovici 20. st. (9).

ZAKLJUČAK

Iako smo uspjeli rasvijetliti istinu o uzroku njegove smrti, neotkriveni su ostali precizniji podatci o tijeku same bolesti i metodama liječenja. Sâm A. B. Šimić ni u svojim djelima niti u korespondenciji nije puno otkrio. U izobilju smo imali obiteljskih svjedočenja, ali bez dvojbe smo smatrali da je funkcionalnije prikupljanje medicinske povijesne građe za objektivne zaključke. Potkrjepljivanje dokazima bilo bi cjelovitije da su pronađeni još neki dokumenti. Ponajviše nedostaje povijest bolesti iz Kužne bolnice u kojoj je proveo posljednja dva tjedna života. Nismo odgonetnuli ni utjecaj dr. Berislava Borčića, st., s kojim je nekoliko puta razgovarao tijekom rujna 1924. - vjerojatnije o svom zdravlju nego o zaposlenju svoje zaručnice (4). Nedostaju također podatci o njegovu izboru Dubrovnika za nastavak liječenja u listopadu 1924., ali postoji još uvijek mogućnost da bi se nešto moglo pronaći u privatnim pismohranama obitelji dubrovačkog liječnika dr. Đure Orlića ili vlasnika cavtatskog lječilišta dr. Vlaho Novakovića.

Nakon osamdesetak godina – u kojima su bila tri strašna rata – nismo ni očekivali da su sačuvani svi dokumenti do kojih smo željeli doći. Pronašli smo međutim dovoljno povijesnih izvora da se može konačno zaključiti na temelju neospornih dokaza da je A. B. Šimić umro od hemoragične tuberkulozne upale porebrice. U svojim posljednjim danima stvarao je pjesme i donosio svjesne odluke.

LITERATURA

1. Pandžić V. Kronološki pregled života i književnoga rada Antuna Branka Šimića. U: Šimić AB. Pjesme. Sarajevo: Matica hrvatska i FMC Svjetlo riječi, 2009, 239-45.
2. Pandžić Jakšić V. Antun Branko Šimić o bolesti i u bolesti. U: Pandžić V, ur. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa o hrvatskom književniku Antunu Branku Šimiću. Drinovci: Matica hrvatska Grude, 2008, 451-72.
3. Šimić AB. Donadini. U: Šimić AB. Sabrana djela II. Zagreb: Znanje, 1960, 335-40.
4. Šimić AB. Pisma. U: Šimić AB. Djela, 2. Zagreb: August Cesarec, 1988, 515-79.
5. Šimić S. Zapis o životu. U: Šimić AB. Sabrana djela I. Zagreb: Znanje, 1960, 413.
6. Belicza B. Lujo Ljudevit pl. Thaller (1891-1949). Utemeljitelj i promotor povijesti medicine kao akademske discipline u Hrvatskoj. *Medicus* 1998; 2: 277-85.
7. Porto A. Social representations of tuberculosis: stigma and prejudice. *Rev. Saude Publica* 2007; 41 (Supl 1): 43-9.
8. Dobrinić L. Zagrebački Kaptol i Gornji grad – nekad i danas. Zagreb: Školska knjiga, 1988.
9. Sontag S. *Illness as Metaphor*. New York: Farrar, Straus & Giroux, 1978.
10. Čepulić V. Tuberkuloza. Zagreb, 1934.
11. Alfirević F. Antun Branko Šimić. *Jugoslavenska njiva* 1925; 10: 229.
12. Lunaček V. Antun Branko Šimić (In memoriam). *Obzor* 1925 May 4; 24.
13. Cesarić D. O A. B. Šimiću. *Književna republika*, Zagreb 1925; 7: 310.
14. Humo H. A. B. Šimić. *Reč* 1925; 323: 2.
15. Nevistić I. Antun Branko Šimić. *Vijenac* 1925; 11: 321-6.
16. K-ć J. Smrt pjesnika A. B. Šimića. *Slobodna tribina* 1925; 607: 4.
17. Krklec G. Antun Branko Šimić. *Srpski književni glasnik* 1925; 2: 119.
18. Tetan. Antun Branko Šimić. *Reflektor* 1925; 1-2: 43-5.
19. Jakovljević I. Antun Branko Šimić. *Hrvatska prosvjeta* 1925; 6: 149-52.
20. Pandžić V. Borba za rukopise Antuna Branka Šimića. U: Pandžić V, ur. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa o hrvatskom književniku Antunu Branku Šimiću. Drinovci: Matica hrvatska Grude, 2008, 83-106.
21. Jelčić D. ABŠ, Curriculum vitae. U: Antun Branko Šimić. *Djela, 2. Zagreb: August Cesarec, 1988, 678-719.*
22. Šešelj S. Antun Branko Šimić – I smrt će biti sasma nešto ljudsko. U: Zbornik radova i pjesama, Kijevo: 2005, 207-32.
23. Ante Marić. Ante Branko Šimić u maticama i Pismo-hrani rodne župe Drinovci. *Motrišta* 2000; 18: 185-90.
24. K(erubin) Š. Antun Branko Šimić: Izabrane pjesme. *Hrvatska smotra* 1933; 8-9: 269.

25. Pieniżek-Marković K. Krajolici, putovi, mjesta, vrijeme – neki vidovi Šimićeve prostorne imaginacije u Preobraženjima. U: Pandžić V, ur. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa o hrvatskom književniku Antunu Branku Šimiću. Drinovci: Matica hrvatska Grude, 2008, 431-50.

26. Lukács I. Siromašni pjesnici o siromasima (Attila József i A. B. Šimić). U: Pandžić V, ur. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa o hrvatskom književniku Antunu Branku Šimiću. Drinovci: Matica hrvatska Grude, 2008, 301-24.

27. Tadijanović D. O književnoj ostavštini Antuna Branka Šimića. Život 1972; 5-6: 523-6.

28. Šimić J. Tko je vlasnik književne ostavštine Antuna Branka Šimića (Odgovor na članak Dragutina Tadijanovića). Život 1972; 9: 326-30.

29. Šimić AB. Sabrana djela, I-III, Zagreb: Znanje, 1960.

30. Dürriřl MA, Fatović-Ferenčić S. I am living in my own corpse" - the experience of tuberculosis in poems by A B Šimić. Medical Humanities 2006; 32: 4-6.

31. Šimić S. Pogovor o djelu A. B. Šimića. U: Šimić AB. Sabrana djela I, Zagreb: Znanje, 1960, 291-412.

S U M M A R Y

"RETURNING TO THE SUN" OF ANTUN BRANKO ŠIMIĆ

V. PANDŽIĆ JAKŠIĆ and D. PANDŽIĆ KULIŠ¹

Department of Internal Medicine, Dubrava University Hospital and ¹Pliva Hrvatska, Zagreb, Croatia

Antun Branko Šimić, one of the greatest Croatian poets, died very young, at the age of 27, from tuberculosis. The history of his disease has not been reconstructed for eight decades although that could also open a more accurate view on his literary work. By uncovering the original documents, his disease and death could be positioned in historical, social and cultural context. It was shown that those who emphasized the crucial impact of disease on his entire literary work were wrong. No doubt that A. B. Šimić has written under the influence of his disease but that can refer only to the small number of poems and essays. First of all he wrote in line with world poetry of his time – expressionism, which was significantly inspired by patients' and social sufferings.

Key words: Antun Branko Šimić, literature, poetry, biography, history of disease, tuberculosis, cause of death